

Sammanfattning

I detta ärende behandlar utskottet ett regeringsförslag om ändringar i rättegångsbalken, jämte ett par motioner som väckts med anledning av förslaget. Regeringens förslag gäller i huvudsak rättegången i hovrätten. Ändringarna innebär i stort att ett överklagande skall kunna avskrivas i fler fall än i dag om en klagande inte inställer sig till förhandling. Vidare klargörs att domstolarna kan hålla frågan om påföljd för utevaro öppen när en förhandling ställs in i förväg till dess att förhindret styrkts. I övrigt innebär ändringarna bl.a. att den tilltalades utsaga i brottmål skall spelas in på band och att ett överklagande inte behöver formellt delges åklagaren. Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 1999.

Utskottet tillstyrker regeringens förslag. Motionerna, i vilka det förordas bl.a. ytterligare åtgärder mot inställda huvudförhandlingar, avstyrks.

Till betänkandet har fogats tre reservationer.

Propositionen

I proposition 1998/99:37 har regeringen (Justitiedepartementet) föreslagit att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

Lagförslaget, som granskats av Lagrådet, har fogats till betänkandet, se bilaga.

Motionerna

1998/99:Ju9 av Gun Hellsvik m.fl. (m) vari yrkas

1. att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om påföljd vid utevaro i brottmål i enlighet med vad som anförts i motionen,
2. att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om avräkning av häktningstid i enlighet med vad som anförts i motionen.

1998/99:Ju10 av Kia Andreasson (mp) vari yrkas att riksdagen begär att regeringen tar initiativ till en djupare analys av problemet med inställda huvudförhandlingar i brottmål.

Ärendet

I detta ärende behandlar utskottet ett regeringsförslag om ändringar i rättegångsbalken jämte ett par motioner, som väckts med anledning av förslaget.

Regeringens förslag baseras på Hovrättsprocessutredningens betänkande Ett reformerat hovrättsförfarande (SOU 1995:124). Närmare bestämt tar förslagen sikte på de delar av utredningens betänkande som gäller åtgärder för ett mer ändamålsenligt hovrättsförfarande samt åtgärder för att begränsa flödet av mål till hovrätterna. I sammanhanget bör nämnas att den del av utredningsbetänkandet som innehåller ett förslag om generellt krav på prövningstillstånd i ledet mellan tingsrätt och hovrätt föranledde en proposition (1996/97:131) från regeringen i februari 1997; en proposition som sedermera återkallades (skr. 1996/97:168).

Förslagen har remissbehandlats.

Lagrådet har i yttrande föreslagit några mindre justeringar av lagtexten, och regeringen har följt Lagrådets förslag.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen lägger regeringen fram förslag till åtgärder för ett mera ändamålsenligt hovrättsförfarande och åtgärder för att begränsa flödet av mål till hovrätterna. Flera förslag har betydelse även för tingsrätterna och Högsta domstolen. De förslag som förs fram i propositionen är följande.

– Hovrätten skall i slutet av förberedelsen av ett tvistemål göra en skriftlig sammanfattning av parternas ståndpunkter, om detta är till nytta för rättegången.

– Den tilltalades utsaga i brottmål skall spelas in på band eller tas in i protokollet på annat sätt i syfte att ge bättre underlag för processen i högre rätt.

– Ett mål skall kunna avgöras utan huvudförhandling om ingen av parterna invänder mot det.

– Ett överklagande skall i fler fall än i dag kunna förfalla om klaganden inte inställer sig till huvudförhandling eller sammanträde för muntlig förberedelse i hovrätten.

– Om ett sammanträde ställs in i förväg därför att någon anmält förhinder skall domstolen få besluta om påföljd för utevaron om inte personen i efterhand kan visa att han hade laga förfall.

– När en åklagare är motpart i ett överklagat mål skall överklagandet inte behöva formellt delges med åklagaren utan i stället kunna skickas t.ex. i lösbrev.

– Om en domstol har underlåtit att fatta beslut i någon fråga i samband med ett måls avgörande får domstolen komplettera sitt avgörande inom sex månader från att det vann laga kraft, om en part begär det och motparten godtar det.

– Kravet på att parterna skall ha avtalat om att inte överklaga tingsrättens dom slopas som förutsättning för att tingsrätten skall kunna hänskjuta en prejudikatfråga till Högsta domstolen.

Påföljd för utevaro

Den som underlåter att enligt rättens beslut infinna sig vid rätten eller annars fullgöra något i rättegången kan enligt skilda bestämmelser i rättegångsbalken (RB) drabbas av olika påföljder. Bestämmelserna om utevaro och frånvaro från sammanträde för huvudförhandling innebär i huvudsak följande.

När det gäller rättegången i *tingsrätt* gäller i fråga om tvistemål där förlikning om saken är tillåten, t.ex. mål som gäller skadestånd, att tredsakdom kan meddelas mot den part som uteblir. I tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten, t.ex. mål om vårdnad, avskrivs käromålet om käranden uteblir. Är det däremot svaranden som uteblir kan förelagt vite dömas ut eller beslut fattas om hämtning. I brottmål kan om den tilltalade uteblir målet under vissa förutsättningar avgöras ändå. Om så inte sker kan den tilltalade drabbas av att förelagt vite döms ut eller att beslut fattas om hämtning. Även häktning kan komma i fråga.

Vad härefter gäller rättegången i *hovrätt* innebär gällande regler att ett överklagande i brottmål förfaller om en enskild klagande helt uteblir från huvudförhandlingen. Detsamma gäller om en enskild klagande, som kallats att infinna sig personligen, inställer sig endast genom ombud och hovrätten inte anser sig kunna avgöra målet ändå. I tvistemål i hovrätten förfaller ett överklagande om klaganden helt uteblir. Kommer en klagande, som kallats att infinna sig personligen, endast genom ombud förfaller inte överklagandet.

Om det är klagandens motpart som uteblir från förhandlingen i hovrätten kan målet i vissa fall avgöras ändå eller vite dömas ut. I tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten samt i brottmål kan beslut om hämtning fattas.

När det gäller vite finns en särskild regel som gäller i alla instanser. Om ett sammanträde ställs in i förväg därför att någon som förelagts vite anmäler förhinder, kan enligt denna bestämmelse vitet ändå dömas ut om han inte kommer in med utredning som gör sannolikt att han hade laga förfall. Genom denna regel har domstolarna möjlighet att hålla frågan om påföljd öppen trots att förhandlingen ställts in.

För det fall att påföljden är en annan än vite är det osäkert om domstolen kan ställa in en förhandling i förväg och ändå hålla frågan om påföljden öppen tills den som kallats har fått tillfälle att komma in med utredning om sitt förhinder. Om detta inte anses möjligt har domstolen, när en part hör av sig före en förhandling och anmäler förhinder, att välja mellan två alternativ. Domstolen kan antingen ställa in förhandlingen i förväg och då kan påföljden inte dömas ut. Eller också kan domstolen förklara att kallelsen fortfarande gäller och ta ställning till påföljdens utdömande vid själva förhandlingstillfället, om vederbörande inte inställer sig då. Båda alternativen har uppenbara nackdelar, om man bortser från de fall då det redan från början framstår som sannolikt att den som kallats faktiskt har laga förfall.

Regeringen föreslår – i klargörande syfte – att, för de fall då ett sammanträde ställs in i förväg på grund av att någon anmält förhinder, domstolen skall få besluta om påföljd som upptagits i kallelsen, om inte utredning i efterhand kommer in som gör det sannolikt att personen hade laga förfall (32

kap. 7 § förslaget). Vidare föreslås att ett överklagande i tvistemål, såsom nu gäller i brottmål, skall kunna förfalla när en klagande som kallats personligen till huvudförhandling i hovrätten eller Högsta domstolen bara inställer sig genom ombud (50 kap. 21 § förslaget). Slutligen föreslås i denna del att ett överklagande skall förfalla om en klagande helt uteblir från ett sammanträde för muntlig förberedelse i hovrätten eller i Högsta domstolen (50 kap. 10 § och 51 kap. 10 § förslaget).

Motionerna Ju9 (m) och Ju10 (mp) tar upp problematiken med inställda huvudförhandlingar i brottmål. I den förstnämnda motionen förordas en lagändring innebärande att det skall bli möjligt att meddela tredsokod även i brottmål. I den sistnämnda motionen begärs en djupare analys av problematiken på området.

Utskottet har vid flera tillfällen under senare år behandlat motionsyrkanden med krav på åtgärder mot inställda huvudförhandlingar. Senast skedde det i samband med att utskottet behandlade budgetpropositionen (1998/99:JuU1 s. 29 f). För en utförlig redovisning av tidigare ställningstaganden och genomförda undersökningar i ämnet kan därför hänvisas dit. Sammanfattningsvis är läget det att Riksrevisionsverket i två rapporter (RRV 1994:16 och RRV 1997:48) analyserat frågan och lämnat förslag på åtgärder. Bland dem kan nämnas en ökad användning av ett förenklat delgivningsförfarande, polishämtning och häktning. Vidare har Domstolsverket på regeringens uppdrag gjort en studie av omfattningen av problemet.

Utskottet avstyrkte de då aktuella yrkandena med hänvisning till att frågan övervägdes i Justitiedepartementet. Samtidigt vidhöll utskottet tidigare uttalanden som i huvudsak går ut på att utskottet ser med stark oro på problemet. Utskottet underströk också vikten av att regeringen tar erforderliga initiativ i ämnet.

Utskottet har inhämtat att frågan om åtgärder mot inställda huvudförhandlingar alljämt bereds inom departementet, men någon tidsplan är inte fastställd för när förslag med åtgärder kan lämnas till riksdagen.

Utskottet fäster, i likhet med regeringen, stor vikt vid att bestämmelserna om påföljd för utevaro är utformade så att man i möjligaste mån kan komma till rätta med de problem som följer med att behöva ställa in förhandlingar för att sedan behöva kalla till ny förhandling. Utskottet konstaterar att förslagen syftar till att åstadkomma förbättringar i detta avseende. Regeringens förslag är således ett steg i rätt riktning, och utskottet tillstyrker det.

När det sedan gäller motionsönskemålen om ytterligare åtgärder noterar utskottet att det inte saknas vare sig analyser eller förslag på åtgärder i ämnet. Utskottet kan därför inte se något behov av ytterligare utredningsarbete. Vilka åtgärder som bör vidtas får beredningen i Regeringskansliet visa. Som utskottet tidigare framhållit är det dock viktigt att regeringen tar erforderliga initiativ i frågan. Med det anförda avstyrker utskottet motion Ju9 om tredsokod i brottmål.

Önskemålet i motion Ju10 om en fördjupad analys är enligt utskottets uppfattning tillgodosett genom det beredningsarbete som pågår. Något tillkännagivande till regeringen behövs alltså inte, och utskottet avstyrker bifall till motionen.

Brottsbalkens regler för avräkning av häktningstid innebär bl.a. att en häktad person har en ovillkorlig rätt att tillgodoräkna sig den tid som förflyter fram till den högre rättens dom som verkställighet av fängelsestraffet. Så har reglerna varit utformade sedan den 1 april 1973.

Regeringen gör bedömningen att den ovillkorliga rätten för en klagande som är häktad att tillgodoräkna sig tiden mellan tingsrättens och hovrättens domar som verkställighet av fängelsestraff bör behållas utan inskränkningar. Samma bedömning görs såvitt gäller ledet mellan hovrätten och Högsta domstolen.

Regeringens ställningstagande innebär att regeringen delar Hovrättsprocessutredningens bedömning. Utredningen ansåg att det finns en påtaglig risk för att en tilltalad, på grund av att han eller hon befarar att det totala frihetsberövandet kommer att förlängas, avstår från att överklaga ett avgörande som borde ändras av hovrätten; under sådana förhållanden skulle hovrätten inte kunna fungera som den garant för riktiga avgöranden som den är avsedd att göra. Enligt utredningen var det också mindre tilltalande att en sådan tänkt ändring skulle rikta in sig bara mot den minoritet av tilltalade som är häktade och inte också mot dem som är på fri fot.

Av den målundersökning som Hovrättsprocessutredningen företog i samarbete med Domstolsverket framgår att ändringsfrekvensen var något högre i de mål där den tilltalade var häktad än för brottmålen i genomsnitt (DV-rapport 1995:3 s. 32).

I motion Ju9 (m) förordas en återgång till den ordning som gällde före 1973 års lagändring eller i vart fall att rätten till avräkning skulle göras fakultativ vid överklagande av tingsrättens respektive hovrättens dom. Motionärerna vill på detta sätt komma till rätta med okynnesöverklaganden.

Våren 1998 avstyrkte utskottet ett liknande yrkande med hänvisning till att de nuvarande reglerna i huvudsak fick anses vara väl avvägda (bet. 1997/98:JuU24 s. 16 f).

Utskottet kan inte se att någonting tillförts som nu motiverar en annan ståndpunkt än den utskottet tidigare intagit i frågan. Motion Ju9 i denna del avstyrks.

Övrigt

Utskottet tillstyrker lagförslaget i övrigt.

I övrigt har utskottet ingenting att anföra med anledning av propositionen eller motionerna.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *treskodom i brottmål* att riksdagen avslår motion 1998/99:Ju9 yrkande 1,
res. 1 (m)

2. beträffande *fördjupad analys av utevaroproblemet*
att riksdagen avslår motion 1998/99:Ju10,
res. 2 (mp)

3. beträffande *avräkning av häktningstid*
att riksdagen avslår motion 1998/99:Ju9 yrkande 2,
res. 3 (m, kd)

4. beträffande *regeringens lagförslag*
att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

Stockholm den 18 februari 1999

På justitieutskottets vägnar

Gun Hellsvik

I beslutet har deltagit: Gun Hellsvik (m), Ingvar Johnsson (s), Märta Johansson (s), Margareta Sandgren (s), Alice Åström (v), Ingemar Vänerlov (kd), Anders G Högmark (m), Ann-Marie Fagerström (s), Maud Ekendahl (m), Helena Frisk (s), Morgan Johansson (s), Yvonne Oscarsson (v), Ragnwi Marcelind (kd), Jeppe Johnsson (m), Kia Andreasson (mp), Gunnel Wallin (c) och Siw Persson (fp).

Reservationer

1. Tredskodom i brottmål (mom. 1)

Gun Hellsvik (m), Anders G Högmark (m), Maud Ekendahl (m) och Jeppe Johnsson (m) anför:

Vi anser att det behövs ytterligare åtgärder för att komma till rätta med de problem som är förknippade med att huvudförhandlingar i brottmål ställs in.

En sådan åtgärd skulle kunna vara att införa en möjlighet att meddela tredskodom även i brottmålen. Om en sådan dom meddelas, skulle den tilltalade givetvis kunna få målet prövat i sak genom att begära återvinning.

Regeringen bör återkomma till riksdagen med ett lagförslag som beaktar vad vi nu anför.

Vi anser att utskottets hemställan under moment 1 bort ha följande lydelse:

1. beträffande *tredskodom i brottmål*
att riksdagen med anledning av motion 1998/99:Ju9 yrkande 1 som sin mening ger regeringen till känna vad som anförts i reservation 1.

Kia Andreasson (mp) anför:

Det förhållandet att huvudförhandlingar i brottmål ställs in utgör ett allvarligt problem som vållar domstolsväsendet stora effektivitetsförluster. Dessutom finns det en risk att rättssäkerheten försämras eftersom kvaliteten på exempelvis bevisningen i målet sjunker med tiden.

Enligt min mening är de förslag som regeringen nu lägger fram för att komma till rätta med problemet otillräckliga. Det är därför angeläget att de förslag som Riksrevisionsverket lagt fram analyseras vidare. Det ankommer på regeringen att vidta erforderliga åtgärder.

Jag anser att utskottets hemställan under moment 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande *fördjupad analys av utevaroproblemet*
att riksdagen med anledning av motion 1998/99:Ju10 som sin mening ger regeringen till känna vad som anförts i reservation 2.

3. Avräkning av häktningstid (mom. 3)

Gun Hellsvik (m), Ingemar Vänerlöv (kd), Anders G Högmark (m), Maud Ekendahl (m), Ragnwi Marcelind (kd) och Jeppe Johnsson (m) anför:

Vi anser att det är angeläget att minska hovrätternas arbetsbörda i syfte att uppnå högre kvalitet och rättssäkerhet i den dömande verksamheten. En åtgärd som skulle kunna leda till ett minskat flöde av mål till hovrätterna är ett slopande av rätten till avräkning av häktningstid.

Den nu gällande ordningen att en person som dömts till fängelse har en obetingad rätt att vid verkställande av straffet få tillgodoräkna sig den tid under vilken han suttit anhållen eller häktad kan ifrågasättas. Dagens obligatoriska avräkning innebär att den dömde inte har någonting att förlora på att överklaga. Okynnesöverklaganden torde vara vanligt förekommande. En möjlighet som bör övervägas är därför om rätten till avräkning skall vara oinskränkt i den första instansen men inte efter ett överklagande. En sådan ordning skulle sannolikt påtagligt minska flödet till hovrätterna av mål vari den tilltalade är häktad.

Vi anser att frågan om avräkning av häktningstid förutsättningslöst bör utredas på nytt. Det bör ankomma på regeringen att vidta erforderliga åtgärder.

Vi anser att utskottets hemställan under moment 3 bort ha följande lydelse:

3. beträffande *avräkning av häktningstid*
att riksdagen med anledning av motion 1998/99:Ju9 yrkande 2 som sin mening ger regeringen till känna vad som anförts i reservation 3.

Sammanfattning.....	1
Propositionen.....	1
Motionerna	1
Utskottet	2
Ärendet	2
Propositionens huvudsakliga innehåll.....	2
Påföljd för utevaro	3
Avräkning av häktningstid.....	5
Övrigt.....	5
Hemställan	5
Reservationer.....	6
1. Tredskodom i brottmål (mom. 1).....	6
2. Fördjupad analys av utevaroproblemet (mom. 2)	7
3. Avräkning av häktningstid (mom. 3)	7
Bilaga	
Regeringens lagförslag.....	8